

Inhoud

Ten geleide	7
1 Achtergronden en aanpak	9
1.1 Een moeilijke uitgangssituatie	9
1.2 Begrotingstekort, bbp en welvaart	10
1.3 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	11
1.4 Een bedreiging voor de democratie?	12
1.5 Praktische werkwijze	14
1.6 Veranderingen in de analyse	16
1.7 Opbouw van deze studie	17
2 De hoofdlijnen van de verkiezingsprogramma's	19
2.1 Globaal overzicht	19
2.2 Budgettaire effecten	21
2.3 Beleidsmatige effecten op koopkracht en winst	29
2.4 Structurele werkgelegenheidseffecten	30
2.5 Houdbaarheid overheidsfinanciën op lange termijn	33
2.6 Bereikbaarheid	37
2.7 Energie en klimaat	38
2.8 Landbouw en natuur	40
2.9 Onderwijs en innovatie	43
2.10 Woningmarkt	46
2.11 Zorg	48
3 CDA	51
3.1 Budgettaire effecten	51
3.2 Koopkracht en winst	55
3.3 Structurele werkgelegenheid	57
3.4 Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	57
3.5 Bereikbaarheid	58
3.6 Energie en klimaat	60
3.7 Landbouw, natuur en landschap	63
3.8 Onderwijs en innovatie	64
3.9 Woningmarkt	65
3.10 Zorg	67

4	PvdA	69
4.1	Budgettaire effecten	69
4.2	Koopkracht en winst	74
4.3	Structurele werkgelegenheid	75
4.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	76
4.5	Bereikbaarheid	77
4.6	Energie en klimaat	78
4.7	Landbouw, natuur en landschap	81
4.8	Onderwijs en innovatie	83
4.9	Woningmarkt	84
4.10	Zorg	86
5	SP	89
5.1	Budgettaire effecten	89
5.2	Koopkracht en winst	93
5.3	Structurele werkgelegenheid	94
5.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	95
5.5	Bereikbaarheid	96
5.6	Energie en klimaat	97
5.7	Landbouw, natuur en landschap	99
5.8	Onderwijs en innovatie	101
5.9	Woningmarkt	102
5.10	Zorg	104
6	VVD	107
6.1	Budgettaire effecten	107
6.2	Koopkracht en winst	111
6.3	Structurele werkgelegenheid	113
6.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	113
6.5	Bereikbaarheid	114
6.6	Energie en klimaat	116
6.7	Landbouw, natuur en landschap	117
6.8	Onderwijs en innovatie	119
6.9	Woningmarkt	120
6.10	Zorg	122

7	PVV	125
7.1	Budgettaire effecten	125
7.2	Koopkracht en winst	129
7.3	Structurele werkgelegenheid	130
7.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	130
7.5	Bereikbaarheid	131
7.6	Energie en klimaat	132
7.7	Landbouw, natuur en landschap	134
7.8	Onderwijs en innovatie	135
7.9	Woningmarkt	136
7.10	Zorg	137
8	GroenLinks	139
8.1	Budgettaire effecten	139
8.2	Koopkracht en winst	144
8.3	Structurele werkgelegenheid	145
8.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	146
8.5	Bereikbaarheid	147
8.6	Energie en klimaat	149
8.7	Landbouw, natuur en landschap	152
8.8	Onderwijs en innovatie	154
8.9	Woningmarkt	156
8.10	Zorg	158
9	ChristenUnie	161
9.1	Budgettaire effecten	161
9.2	Koopkracht en winst	165
9.3	Structurele werkgelegenheid	167
9.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	167
9.5	Bereikbaarheid	168
9.6	Energie en klimaat	170
9.7	Landbouw, natuur en landschap	173
9.8	Onderwijs en innovatie	175
9.9	Woningmarkt	176
9.10	Zorg	178

10	D66	181
10.1	Budgettaire effecten	181
10.2	Koopkracht en winst	185
10.3	Structurele werkgelegenheid	186
10.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	187
10.5	Bereikbaarheid	188
10.6	Energie en klimaat	189
10.7	Landbouw, natuur en landschap	192
10.8	Onderwijs en innovatie	193
10.9	Woningmarkt	195
10.10	Zorg	197
11	SGP	199
11.1	Budgettaire effecten	199
11.2	Koopkracht en winst	203
11.3	Structurele werkgelegenheid	204
11.4	Houdbaarheid van de overheidsfinanciën	205
11.5	Bereikbaarheid	206
11.6	Energie en klimaat	208
11.7	Landbouw, natuur en landschap	210
11.8	Onderwijs en innovatie	211
11.9	Woningmarkt	212
11.10	Zorg	214
	Verklaring van afkortingen	217

Ten geleide

Voor u ligt de nieuwste editie van *Keuzes in Kaart*, de analyse van de effecten van de verkiezingsprogramma's van politieke partijen. Het is sinds 1986 voor de zevende keer dat het CPB dit doet op verzoek van partijen. In 1986 vroegen drie partijen om een analyse van hun programma. Dat aantal is geleidelijk aan toegenomen, tot negen partijen nu.

In de loop van de jaren is de analyse van de effecten van verkiezingsprogramma's ook een steeds breder terrein gaan bestrijken. Bij de vorige editie zijn de milieueffecten vanwege de tijdsdruk buiten beschouwing gebleven. Deze keer zijn wel effecten op milieu, natuur en bereikbaarheid geanalyseerd. Het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) heeft deze analyse voor zijn rekening genomen. Op verzoek van het PBL heeft het Energieonderzoek Centrum Nederland (ECN) een substantiële bijdrage geleverd aan de analyse van de energie- en klimaatmaatregelen.

We hebben inmiddels veel ervaring opgebouwd met de specifieke eisen die het politiek gevoelige traject rond de verkiezingsprogramma's stelt. Vertrouwelijkheid en scheiding van de informatiestromen naar ieder van de politieke partijen zijn noodzakelijke voorwaarden; daaraan wordt strikt de hand gehouden.

Onze waardering gaat uit naar de contactpersonen van de deelnemende politieke partijen. De contacten tussen hen en het projectteam waren intensief, constructief en zakelijk. Mede daardoor kon deze analyse succesvol worden afgerond.

Wij spreken verder onze waardering en dank uit voor het projectteam van CPB en PBL, onder leiding van Marcel Lever (CPB) en Sonja Kruitwagen (PBL), dat de afgelopen maanden onder grote tijdsdruk heeft gewerkt aan deze analyse. De planbureaus hebben voor alle partijen tezamen in totaal 2289 maatregelen geanalyseerd. Het resultaat van het harde werken door vertegenwoordigers van de partijen én de planbureaus ligt voor u.

Coen Teulings
Directeur CPB

Maarten Hajer
Directeur PBL